

«La Pagesa d'Eivissa» de Ramon Bordas i Estragués

per Fina Matutes

La Pagesa d'Eivissa és un drama rural de Ramon Bordas i Estragués¹ que fou estrenat «amb brillant èxit» en el Teatre Català, instal·lat al Teatre Romea, la nit del 4 d'octubre de l'any 1877, segons podem llegir en l'edició de la Llibreria d'Eduart Puig apareguda a Barcelona el mateix any de l'estrena.

Ni és aquesta una obra de grans pretensions, ni és aquesta «pagesa» el personatge que ha d'immortalitzar la terra en què té les seues arrels i de la que aparentment rep la seva entitat dramàtica, però estan adornades d'una innegable qualitat redemptora: obra i personatge, justament ofegats dins el conjunt del drama rural català per la seua menys que mediocre qualitat literària, són únics del punt de vista de la seua ambientació eivissenca (un toc d'exotisme, sense dubte, als escenaris barcelonins de l'època) i aquesta soledat és motiu suficient perquè la mireu amb bons ulls, amb tota simpatia.

Considerant que els exemplars del llibre escassegen i que resulta improbable la seua reedició, resumim a continuació l'argument sense respectar la divisió en actes, ja que l'organització dramàtica de la història no aconsegueix imposar-se a la innegable concepció novel·lesca.

L'acció, a una casa de camp de Sant Jordi; època, «la present».

Una jove pagesa eivissenca, Lluïsa, és pressionada pels seus pares, Macià i Margarida, perquè es casi amb Xumeu, viudo ric pel que sospiren totes les al·lotes. Però Lluïsa està enamorada de Jordi, un altre jove del poble estudiant de lleis a Barcelona.

L'interès de Macià en què la boda de Xumeu i Lluïsa es celebri ràpidament augmenta de forma sospitosa quan es presenta un foraster, don Manuel, que demostra des del primer moment un estrany interès en tot el que està relacionat amb aquesta família. El costum eivissenc de «fer fugir» l'al·lota pareix el camí més senzill per a precipitar la situació i forçar la voluntat de Lluïsa, així que Xumeu i Macià, en complicitat, decideixen posar en pràctica el sistema. La nit senyalada, coincidint amb la celebració de les festes de Sant Jordi, es succeeixen una confusa sèrie de raptos i contraraptos, deguts a la intervenció de don Manuel, Jordi i el barber Biel, que finalitzen en la misteriosa desaparició de Lluïsa. El lector-espectador ignora quin dels rivals ha estat el triomfador i, per tant, amb qui s'haurà de casar l'al·lota.

El matí següent apareix Lluïsa del braç de Biel davant dels seus sorpresos pares i de l'irritat Xumeu. Es reuneixen tots els personatges i, situats ja a l'escena culminant, comença a desvetllar-se el misteri de l'ansietat creixent de Macià i de la inquietant presència de don Manuel. Molts anys endarrera, estant Macià en un vaixell anclat al port de Barcelona, saltà a bord un jove i exaltat polític liberal que fugia de la policia després d'un fracassat brot revolucionari; duia amb ell la seua filla, una nena d'un any, que confià a Macià juntament amb una maleta plena de sous. De seguida arribaren els seus perseguidors, fou detingut i, posteriorment, jutjat i desterrat. Macià i Margarida criaren la nena, Lluïsa, com a filla seua, però també gastaren els sous comprant les finques que passaven per seues; d'aquí el seu temor de què don Manuel, aquell jove liberal, els reclamés, a més de la filla, els bens. Casant Lluïsa amb Xumeu aconseguia Macià sustreure-la a l'autoritat del pare i posar-la baix la del marit.

Aclarida la situació i produïda la felicitat anagnòrisi pare-filla, don

Manuel, que ja ha refet la seua fortuna i ha dedicat molts anys a buscar la filla perduda, perdona l'atribolat i penedit Macià, permetent-li que es quedi amb les terres, i arregla el matrimoni de Lluïsa i Jordi, de manera que l'obra acaba bé per a tothom, llevat del vençut i humiliat Xumeu.

Qui conegui una mica l'evolució del drama rural notarà llegint l'argument que Bordas tempteja una sortida dels rígits esquemes del gènere mitjançant la complicació de la trama, la incorporació d'una intriga que abans he qualificat de novel·lesca. La solució es revela infructuosa per a l'obra, que fuig d'un tòpic per caure en l'altre, i per a la literatura rural, que no trobarà sortida per aquest camí al seu més fort condicionament: la vinculació ideològica al naixement dels regionalismes. En anys successius el costumisme rural rebria l'empenta del naturalisme, el compromís social, el drama psicològic, l'estilització poètica i el neopopularisme, en una sèrie de línies literàries que s'entrelliguen i confonen; basta recordar, al teatre català, els noms d'Àngel Guimerà (*Terra Baixa*, 1896) i Adrià Gual (*Misteri de dolor*, 1904), i al teatre castellà de Dicenta (*El señor feudal*, 1896), Benavente (*La Malquerida*, 1913), Marquina i García Lorca, entre molts altres. Però Bordas troba més aviat el seu lloc junt a Josep Maria Arnau (*La pubilla del Vallès*), Pere Antoni Torres (*La clau de casa*, 1873) i Josep Feliu i Codina (*Lo gra de mesc*, 1883), que tenen el seu correlat al teatre castellà en autors com el propi Feliu i Codina (*La Dolors*, 1892), Federico Oliver (*La neña*, 1904) o Manuel Linares Rivas (*La flor de los pazos*, 1912), representants del costumisme aragonès, asturià i gallec respectivament.

Dins aquesta línia de costumisme conservador, «La pagesa d'Eivissa» planteja un conflicte dramàtic extern que respon a una de les situacions més convencionals del gènere: una dona

1 Ramon Bordas i Estragués (Castelló d'Empúries, Alt Empordà 1837-Barcelona 1906). Dramaturg, escrivi, a més de *La pagesa d'Eivissa*, drames romàntics i comèdies de costums: *Les dues nobleses* (1867), *Un agregat de boigs* (1868), *Coses del dia* (1868), *La flor de la muntanya* (1871), etc.

situada entre dos homes que se la disputen i una pugna entre sentiments nobles (amor, honradesa, integritat moral) e interessos materials encarnats en personatges de caracterització moral negativa. Lluïsa entre dos possibles marits, Jordi i Xumeu; Lluïsa entre dos pares, Macià i don Manuel.

A partir d'aquest plantejament bàsic, tota l'obra s'encamina a posar de relleu la vilesa dels habitants del camp i la barbària d'alguns costums d'Eivissa. Des del primer acte ens trobam amb el ressò de la polèmica ruralisme-civilisme, en què l'autor pren el partit de la ciutat, per a desgràcia del pagès eivissenc, que queda bastant mal parat en el seu retrat crític:

BIEL: Oh!...
[Ni una síl·laba;
sinò, ho tirem tot a per-
[dre.
Estem en lo camp... i a
[Eivissa.

MANUEL: ¿Què vol dir?...

BIEL: Que són
[més fins
que no allà la policia.
Trobarà aquí a la ciutat
la gent franca, honrada,
[instruïda;
però el pagès veu, sent i
[calla;
si parla, o ment o no
[afirma,
i, quan no du una pistola,
du a la faixa una cutxilla.

MANUEL: ¿I a mi que m'importa
[això?

BIEL: Hi ha assassinats cada dia
per molt menos.

MANUEL: ¿Senyor
[Biel!...

BIEL: És eivissenc qui l'avisa:
jo ho sento; però és la
[veritat.²

En aquest punt ja és inevitable el record del paral·lisme amb l'imatge del camp eivissenc que dibuixà Blasco Ibáñez a la novel·la *Los muertos mandan*. La condemna moral del pagès es basa aquí, a més d'en l'avarícia innata que se li suposa, en el ja esmentat costum de «fer fugir» l'al·lota abans de la boda:

BIEL: Aquí al camp s'estila,
dos que festegen i es volen,
sens dir a ningú Ave Maria,
una nit desapareixen
i l'endemà... a casar criden:
d'això en diem fer-les fugir;
robar-les, vostès en diuen³.

Utilitzem el costumisme per fer literatura, i la literatura per acabar en determinats costums, pareix ser la consigna de Bordas, que en ningun moment intenta amagar el seu propòsit didàctic i moralitzador:

moment intenta amagar
el seu propòsit didàctic i
moralitzador:

MANUEL: ¿I aquí es casa així
[tothom?

XUMEU: ¿I doncs?

MARGAR: Sí, els més.

MANUEL: No
[s'explica;

no havent-hi obstacles en
[contra,
i sent un de l'altre digne,
que vulguin lograr fi noble,
de medis dolents servint-se;
ni es comprèn que els dos
[així obrin,
ni que els pares hi
[convenguin.
¿I si el jove l'endemà
no es volgués casar?

MARGAR: No
[ho diga;

no ha succeït mai.
Una
[bala

2. Acte I, escena XV, pàg. 24.

3. Acte I, escena XVIII, pàg. 26.

li acabaria la vida.

MANUEL: Però aquesta bala a la noia l'honra no li tornaria⁴.

A Bordas no acaba d'entrar-li al cap que hagin de fugir dos joves que poden casar-se tranquil·lament amb totes les benediccions; ni que l'honra d'un pagès exigeixi el compliment d'una venjança només perquè s'ha traçat el seu signe en públic:

MACIÀ: Una [cosa us demano: vareu fe aquí la senyal de la venjança, i voldria que no hi pensessiu més.

XUMEU: Vaig plantar la cutxilla aquí, per venjar-me prompte o [tard; que, venjança d'eivissenc, paraula és que passa avant; però ella em vol, i jo la [vull, i ens casem; ja estic venjat⁵.

Són moltes les coses que Bordas, a

travers dels seus portaveus don Manuel i Biel diu no comprendre, però per a totes té remei, el gran remei de naturalistes i regeneracionistes, la panacea universal:

MANUEL: ...L'home ha nascut per [ser bo i ser educat amb bons fins; abandonat als instints, fora l'animal pitjor. Déu a l'eivissenc del [camp,... i a tot home si li falta, la instrucció, que tant [l'exalta, i serà útil en tot ram; serà noble en sentiments, dels seus semblants mai [contrari, i social, i hospitalari, i sensible als dols agens;...⁶

Instrucció i educació per acabar amb la barbàrie, per redimir el camp. El convencionalisme ideològic de la solució està perfectament d'acord amb el convencional desenllaç literari de la intriga, i en aquest equilibri resideix sense dubte l'encant ingenu que, mal-

grat tots els punts febles apuntats, es desprèn de l'obra.

I, a propòsit d'aquest encant amable, recordem, per donar una visió més completa, les escenes i evocacions que, per contrapesar els aspectes crítics, utilitzen la pinzellada folklòrica, més o menys exacte, sense connotacions de tipus moral o de censura. Poden ser les cançons dels joves que celebren la festivitat de Sant Jordi, o la fórmula per fer públic que un home ha triat esposa:

TONI: Rés: [que en Xumeu a la Maria, la vol, i avui davant dels fadrins, sortint de la missa major, se traurà el ram del barret i li darà, i tot de colp, ¡pum! ¡pum! dos tiros en [l'aire per més fantasia...⁷

FINA MATUTES
Dibuixos de Josep Escandell

⁴ Acte I, escena XVIII, pàg. 26-27.

⁵ Acte II, escena VII, pàg. 44.

⁶ Acte III, escena última, pàg. 78.

⁷ Acte I, escena VIII, pàg. 12-13.